

II. AKTUALNE TEME

1. KONCEPCIJE I AKTUALNI PROBLEMI REGIONALNOG RAZVOJA

Proces potpunog prožimanja i međusobne ovisnosti svih relevantnih čimbenika suvremenog djelovanja i življenja u gotovo cijelom svijetu temeljna je karakteristika ali i refleksija današnjeg post-industrijskog odnosno informatičkog društva. Danas nazvan procesom globalizacije on se nezadrživo i vrlo brzo odvija u pravcu potpune integracije svijeta a najočitije u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa. Ekonomske integracije zapravo predstavljaju polazišta procesa globalizacije i dakako moguće putove koji bi se morali slijediti ukoliko se želi ostati u utrci za boljitcima suvremenog i uglavnom integriranog svijeta. Međutim, ti putovi nisu jednostavni, nisu kristalizirani iako su tu i tamo već pređeni. što više, bremeniti su raznim problemima te uvjetovani političkim i ekonomskim determinantama.

Upravo ta pitanja i dileme vezane uz integriranja gospodarstava pojedinih zemalja i vezana uz njihove intencije uključivanja u polazišnu kariku procesa globalizacije, što predstavlja aktualnu i egzistencijalnu potrebu većine zemalja centralne i jugoistočne Europe, predmet su ovoga rada kao pokušaj približavanja mogućem rješenju tih pitanja i tih dilema.

1. PROBLEMI KONCEPCIJE EKONOMSKOG INTEGRIRANJA

Od svih poznatih ili bolje rečeno već provedenih koncepcija ekonomskog integriranja, počevši od Europske unije (EU) i CEFTA pa sve do NAFTA-e i LAFTA-e, bez sumnje za nas najznačajnija integrirana cjelina jeste Europska unija. Ne samo zbog toga što nam je ona najbliža, "što bez nje ne možemo" pa nam je najrealnija, nego i zbog toga što je ona, rekli bismo, najkompletnije i najuspješnije provedena integracija. Nije bez razloga upravo njena koncepcija postala predmetom teoretskih razmatranja a često, budući teoretski prihvatljiva, i primjerom što je kojoj zemlji činiti ukoliko želi biti uspješnom odnosno ako želi postati europskom zemljom. što više, nekritično teoretiziranje na tu temu sve više postaje "jedinim putokazom" ispravnih i suvremenih opredjeljenja ka gospodarskom i dakako civilizacijskom prosperitetu.

Na žalost, čini se da uporno upiranje prstom u pravcu tog "uzvišenog" primjera prigodom pokušaja rješavanja problema regionalne suradnje, nema uvijek ni svoj razložni niti uvjerljivi temelj. Naime, zaboravlja se da je "bila jednom i danas postoji samo jedna Europa i takve Europe više nigdje nema". Svaki pokušaj njenog imitiranja sve je manje realno i sve više postaje čistom besmislicom. Zapravo, zaboravlja se da je tadašnja carinska unija, kao prva i "prava" faza ekonomskog integriranja današnje Europske unije, bila uspješna pored ostalog i zbog toga što su je činile cpecifične uglavnom najrazvijenije europske zemlje, zatim što su imale sličnu strukturu ali različitu produktivnost proizvodnje, te konačno i zbog toga što ih je okruživao uglavnom nerazvijeniji i o njima ovisan svijet.

Poznato je, naime, i u teoriji i uglavnom europskoj praksi, da postoje četiri faze ekonomskog integriranja. Prvu fazu predstavlja slobodna trgovinska zona, mada se može postaviti pitanje da li je ona čisto trgovinska ili uz to i integrativna. U svakom slučaju ona podrazumijeva međusobno ukidanje carinskih i drugih trgovinskih ograničenja, a svaka zemlja zadržava pravo voditi svoju, ako je potrebno posebnu

vanjskotrgovinsku politiku prema trećim zemljama. Drugu fazu, dakako, predstavlja carinska unija. Za razliku od trgovinske zone, ona - osim ukidanja carinskih i ostalih vanjskotrgovinskih opterećenja, podrazumijeva i vođenje zajedničke vanjskotrgovinske politike prema trećim zemljama. Dakle, ovdje se više ne radi o čistim vanjskotrgovinskim odnosima već i o mnogo bližim odnosima u kojima je potrebno dublje usuglašavati međusobne interese u odnosu na mogući interes koji bi se mogao postići u trgovini sa zemljama izvan carinske unije. Upravo takva usuglašavanja i traženje odgovora na pitanje da li je pristup carinskoj uniji zaista ekonomski opravdan sa stajališta svake pojedine zemlje, teorija carinske unije kristalizirala je dva pojma proizašla iz formiranja carinske unije. To su trgovinska djelotvornost (Trade creation) kao pozitivan efekt carinske unije i trgovinsko skretanje-manipulacija (Trade diversion) kao negativan efekt formiranja carinske unije. Usporedbom ta dva efekta formiranja carinske unije, na žalost, došlo se do odgovora da je rezultat formiranja carinske unije, naglašavam prema teoretskim opservacijama na području carinske unije u pravilu uvijek negativan. Međutim, analiziranjem konkretnog primjera - Europske carinske unije, došlo se do suprotnog odgovora. Objašnjenje je nađeno u slijedećim konstatacijama;

- (1) Da će zemlje uživati veće plodove ako su one i njihovi partneri u Uniji sličniji po strukturi proizvodnje ali različiti po strukturi relativnih cijena proizvoda po kojima ih zemlje proizvode,
- (2) Da će članice Unije postići bolje rezultate ako je veća razlika u stupnju tehnološkog i gospodarskog razvitka između njih i ostalog svijeta, i
- (3) Da će se odnosi međunarodne razmjene zemalja u Uniji znatno poboljšati zbog gospodarske ovisnosti ostalog svijeta o zemljama u Uniji i zbog neelastičnosti vanjskotrgovinskih tijekova u zemljama koje o njima ovise.

Treću fazu ekonomskog integriranja predstavlja zajedničko tržište. Osim što uključuje sve što je postignuto u carinskoj uniji, ono - dakle, osim roba i usluga, još uključuje i slobodno kretanje radne snage i kapitala. Konačno, monetarna unija, kao vrhunac ili kruna ekonomskog integriranja, podrazumijeva da su, zahvaljujući postignutim rezultatima prethodnih triju faza, sve zemlje članice ujedinile svoja unutarnja tržišta, zatim da su uzajamno uspostavile koordinaciju ekonomskih politika, otklonile kontrolu deviznog poslovanja i kretanja kapitala, i, napokon, došle na takvu istovjetnu razvojnu razinu da mogu prihvatiti politiku neopozivih deviznih tečajeva, pa zamjena valuta za jednu zajedničku za njih ne može biti nikakav problem.

Prezentirajući na ovaj način cjelovitiju sliku pojedinih faza ekonomske integracije, u kojoj smo nešto više pozornosti posvetili carinskoj uniji smatrajući je značajnijom za svrhe naših razmatranja, odmah nam se nameće pitanje što je nama, još uvijek neintegriranim zemljama na prostorima centralne i jugoistočne Europe, činiti da bismo u sferi regionalne suradnje, za koju smo uvjereni da je neminovna i stoga korisna, ostvarili što više ekonomskih probitaka. Bez sumnje, u ovome trenutku jedino realan odgovor bio bi uspostavljanje, njegovanje i razvijanje ekonomskih odnosa sa susjednim zemljama na bazi uspostavljanja slobodne trgovinske zone. Jedino ona, ukoliko uspješna i obećavajuća može nam pokazati put kako i kamo dalje ići. Međutim i taj put, iako bi trebao biti relativno kratak, itekako je uvjetovan ne samo ekonomskim već i političkim okolnostima.

2. UTJECAJ POLITIČKIH OKOLNOSTI

Ono što je najcjjenjenije u poslijeratnoj Europi jeste razvijanje i njegovanje dobrih političkih a na temelju toga i ekonomskih odnosa zemalja tadašnje Zapadne Europe. Usprkos prethodnim ratnim sukobljavanjima na njenom tlu, Europa je shvatila, u ime generacija koje dolaze, da je neusporedivo najvrednije okrenuti se budućnosti. Prošlost,

ako je negativna, zapamćena je ali i ostala kao pouka da se više nikada ne ponovi. Veliki ljudi toga vremena to su shvatili i takvu politiku podržali. Na tome i na blagostanju koje na taj način danas uživaju, zahvalne su im generacije koje su već došle i dakako one koje će sutra doći.

Za zemlje manje sretnog podneblja uglavnom iz centralne i jugoistočne Europe danas pretežno neintegrirane, međusobni politički odnosi su zapravo presudni za njihov gospodarski prosperitet ukoliko ga traže u međusobnoj suradnji. Ukoliko su oni nesređeni i razvijaju se na temelju međusobnih optuživanja i netolerancije teško je i zamisliti gospodarski prosperitet koji bi se, u pravilu i u normalnim okolnostima, mogao najuspješnije ostvariti u suradnji sa susjednim zemljama. Takva politika nije u skladu s interesima generacija koje dolaze. što više, ona pruža priliku drugim uglavnom moćnijim zemljama i dakako već integriranim cjelinama, temeljem nevidljivih niti današnje globalizacije, da sređujući političke odnose među tim i takvim zemljama osiguravaju svoje dugoročne prestižne, gospodarske pa i strateške interese, ne vodeći pri tome mnogo računa kada će i kako završiti svoj posao.

Prema tome, rekli bismo, na odgovornim je ljudima tih zemalja i dakako na njihovim narodima, u mjeri koliko odlučuju o svojoj sudbini, da odluče da li im više odgovara međunarodna skrb o njima ili su spremni i sposobni sami se međusobno dogovoriti o tome što im je danas činiti da im sutra bude bolje: Međutim, ne zaboravimo, politika je ipak umijeće mogućeg.

3. UTJECAJI SVJETSKOG EKONOMSKOG OKRUŽENJA

U kontekstu ovih izlaganja čini se da bi ovdje vrijedilo prije svega sagledati problematiku i karakteristike pristupa odnosnih zemalja Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) i to kao neposredan i vrlo aktualan uvjet njihove regionalne suradnje, a zatim, da bismo znali što

ima smisla danas činiti; razmotriti moguće refleksije Maastrichtskog ugovora ali u svijetlu vizije naših mogućih nešto dugoročnijih opredjeljenja ka Europskoj uniji:

Kao što je poznato umjesto "privremenog" GATT-a bremenitog agrarnim protekcionizmom, uglavnom s europske strane i globalnim uvoznim kvotama, uglavnom s američke strane, formirana je ne samo carinska već i globalna Svjetska trgovinska organizacija. Otklanjajući nedostatke GATT-a, nakon Urugvajске runde pregovora, WTO je dodatno regulirao oblasti hitne zaštite, subvencija i protumjera i antidampinga, a oblasti poljodjelstva te tekstila i odjeće uključio u međunarodne trgovinske aranžmane i posebno reafirmirao princip najpovlaštenije nacije. Pored tih značajnih korekcija, koje se odnose uglavnom na oblasti robne razmjene, najznakovitije unapređenje za globalizaciju međunarodne trgovine odnosi se na uključivanje uslužnih djelatnosti u WTO i to potpisom Sporazuma o trgovini uslugama (GATS).

Sve ovdje vrlo sažeto spomenute promjene koje su nastale formiranjem WTO-a veoma su značajne za regionalnu suradnju nacionalnih gospodarstava koja su stjecajem okolnosti ostala van integracionih cjelina. Naime, na isti način kako je Europa svojedobnim formiranjem carinske unije, pored agrarnog protekcionizma uglavnom isključila vanunijske zemlje iz slobodne tržišne utakmice, tako isto danas ali na mnogo širem području zahvaljujući formiranju WTO-a, ona svojim specifičnim a često i političkim mjerama uglavnom diktira suradnju s ostalim zemljama. što više, proširenjem novim članicama Unije, ostalim vanunijskim zemljama čiji se broj postupno smanjuje, ostaje sve manje i prostora i izbora za realizaciju gospodarskog prosperiteta. Zapravo, njima je ostalo tražiti neko drugo bolje rješenje. Ako im. bude dozvoljeno čini se da bi ga jedino još mogle naći u optimizaciji efekata današnjih pravila ponašanja WTO-a i dakako u međusobnoj regionalnoj gospodarskoj suradnji.

U okviru problematike vezane uz pristup odnosnih zemalja Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, treba naglasiti da mogućnosti optimizacije spomenutih efekata proizlaze iz izrazitog nesuglasja između globalnog i regionalnog liberaliziranja vanjske trgovine. Zapravo, budući da današnja realnost i ocjena njene budućnosti jasno ukazuju da će se unutar pravila ponašanja WTO-a vjerojatno i u okvirima Europske unije još neko vrijeme morati poštivati princip tzv. "varijabilne geometrije" u razvoju pojedinih zemalja, izvjesno je da će se pojedini negativni efekti nastali liberaliziranjem vanjske uglavnom robne razmjene morati tu i tamo kompenzirati. Međutim, ono što kod toga najviše zabrinjava, uglavnom manje razvijene zemlje, jeste pitanje kompenziranja negativnih efekata nastalih liberaliziranjem međunarodne razmjene uslužnih djelatnosti.

Naime, kao što je poznato najznačajnije unapređenje u sferi globalizacije međunarodne trgovine ogleda se u potpisanom Sporazumu o trgovini uslugama (GATS). Industrija usluga, zapravo, predstavlja jednu od najbitnijih komponenti suvremenih razvojnih procesa. Na međunarodnoj se razini sve više uočava da rast usluga više nije posljedica, već preduvjet rasta nacionalnog dohotka. Utjecaji kompjutorske i telekomunikacijske tehnologije na razvitak industrijskih grana bili su, jamačno, presudnom spoznajom prijeke potrebe i svrhovitosti liberalizacije trgovinskih transakcija na području usluga.

Pojam liberalizacije međunarodnih transakcija u području uslužnih djelatnosti u izvjesnom je smislu drugačiji od onog u oblasti robne razmjene. Naime, u oblasti roba mjesto pretvorbe inozemne u "domaću" robu je na međunarodnoj granici nakon što je plaćena carina. Zapravo, na tom se mjestu uvođenjem carine mijenjaju i prilagođavaju željeni ili nametnuti odnosi međunarodne razmjene. Međutim, kod međunarodne razmjene uslužnih djelatnosti takvo mjesto ne postoji jer se na promet usluga na plaća carina. Upravo iz te činjenice, zapravo, proizlazi i najveći problem koji sve više zabrinjava manje razvijene zemlje.

Budući da manje razvijene zemlje u pravilu nemaju komparativne prednosti u međunarodnoj razmjeni uslugama, a koje se uglavnom odvijaju putem izravnih inozemnih investicija ili kroz ostale procese međunarodnog pretežnog intelektualnog komuniciranja, problemi liberaliziranja međunarodne trgovine uslugama ostali su za manje razvijene zemlje uglavnom neriješeni. Budući da zauzimaju najznačajnije mjesto a često i "posljednji vapaj iz pustinje" u manje razvijenim zemljama kada god traže način izlaska iz gospodarske krize, spomenutim činom usuglašavanja nesklada između globalnog i regionalnog liberaliziranja međunarodne trgovine, izravne inozemne investicije za njih postaju sve beznačajnije. Zapravo one, u vanunijskim zemljama sve manje poprimaju karakteristike ravnopravnog partnerstva na dugoročnim osnovama a sve više neravnopravnog na klasičnim kolonijalnim osnovama.

Što se tiče refleksija Maastrichta očekuje se da će one itekako biti prisutne u odnosima Europe s ostalim svijetom. Iako se proces integriranja Europe, prvo gospodarsko a zatim političko, ocjenjuje kao vrhunac uspješnog vođenja regionalne politike Europe, ipak se, temeljem realnih prosudbi, očekuje pojavljivanje određenih problema poglavito u početnoj fazi uvođenja eura. Ovdje se posebno ističe onaj problem koji bi mogao proizaći iz neskladne veze vođenja autonomne fiskalne politike odnosno politike deficita državnog proračuna s jedne i zajednički regulirane monetarne politike s druge strane. Cijeni se, naime, da bez "fiskalne federacije" neće biti harmonije međusobnih ekonomskih odnosa ma koliko se trudili provoditi programe konvergentnih ekonomskih politika. Isto se tako cijeni da održavanje jedinstvenog; neopozivog i fiksnog deviznog tečaja i jedinstvene kamatne stope neće biti ni najmanje jednostavno zbog postojeće razlike u stupnju gospodarske snage pojedinih zemalja unutar Unije. Zapravo nitko ne vjeruje da će jedna ili nekolicina bolje stojećih zemalja biti nepresušnim izvorom financiranja onih drugih. Otuda, sve je više vjerovanja u neophodnost prihvaćanja "varijabilne geometrije" kao priznavanja stvarnog a ne politički dobro zamišljenog stanja.

Konačno, ovdje tek nekoliko spomenutih mogućih refleksija Maastrichtskog ugovora, trebale bi barem ukazati na očekivana zbivanja i promjene u Europskoj uniji. Temeljem toga svaka bi danas vanunijska zemlja, sa svoga stajališta trebala procijeniti što joj je činiti i kako reagirati u takvim slučajevima, naravno u skladu sa svojom vizijom ostvarenja gospodarskog prosperiteta.

4. ŠTO NAM JE ČINITI

Uzimajući u obzir današnje dosta nepovoljne gospodarske prilike u mnogim zemljama ovoga manje sretnog podneblja, izgleda da je oslonac na vlastite snage jedini ali i pravi put izlaska iz takvog stanja. Kada se to kaže onda se nikako ne misli na bilo kakvo izoliranje, nego, naprotiv, na još intenzivnije iznalaženje vlastitog puta ka gospodarskom prosperitetu. Mi ne možemo oponašati one koji su na svoj način, u drugim okolnostima i dakako samo u svom interesu ostvarili ono što danas jesu. Međutim, mi možemo od njih mnogo toga naučiti, ali samo ono, što bi prema našoj vlastitoj prosudbi moglo pomoći realizaciji našeg na temelju naših spoznaja predviđenog puta, treba znalački iskoristiti. Upravo to znalaštvo koje nam nitko ne može negirati jer smo ga ovdje na ovim danas manje sretnim područjima toliko puta pokazali i dokazali, ne bismo smjeli nikada a posebno danas zaboraviti. Primjera radi, sjetimo se samo Energoinvesta iz Sarajeva, koji je i u tadašnjim ne baš najpovoljnijim uvjetima privređivanja postao i bio konglomeratom suvremenih znanja i modernog privređivanja, te na temelju toga postizao danas nezamislive rezultate. Te rezultate dokazivao je i na polju svjetskog izvoza i na polju rezultata znanstvenih istraživanja i na polju prodaje vlastite tehnologije te na polju formiranja zajedničkih poduzeća u inozemstvu ulažući svoju vlastitu tehnologiju. Nadajmo se da se takav poduzetnički duh i smisao za realiziranje gospodarskog prosperiteta vlastitim putem još uvijek nalazi u nama samim.

Kako realizirati takve potencijalne mogućnosti koje nisu hipotetične nego stvarno se nalaze u nama, nije i suviše kompleksno pitanje kako bi se ono obično kvalificiralo. Odgovor bi se mogao relativno lako naći ukoliko se znanju da prilika da dođe, za gospodarski prosperitet odnosno zemlje, do presudnog izražaja. O tome, međutim, odlučit će političke okolnosti koje na žalost još uvijek stvaramo potpuno samostalno.

5. ZAKLJUČAK

Upoznavajući ih ali ne i oponašajući postojeće modele ekonomskog integriranja, cijeni se da bi za zemlje centralne i jugoistočne Europe za sada najprihvatljivije rješenje bilo uspostavljanje slobodne trgovinske zone. Tek ako ona bude uspješna moći će im pokazati put kamo i kako ići dalje. Taj i njemu slični putovi regionalne suradnje, međutim, uvjetovani su i političkim okolnostima. Kakve će one biti sutra ovisit će o tome da li će i dalje biti prihvaćena međunarodna skrb o njima što i kako dalje raditi ili će one same o sebi odlučivati. U svakom slučaju utjecaji svjetskog ekonomskog okruženja biti će prisutni. Među njima posebno se ističe pristup Svjetskoj trgovinskoj organizaciji kao vrlo aktualno pitanje s jedne strane i refleksije Maastrichtskog ugovora kao mogućeg indikatora dugoročnih opredjeljenja s druge strane. U prvom slučaju posebna se pozornost pridaje GATS-u u kojem izravne inozemne investicije zauzimaju najznačajnije mjesto a u drugom slučaju vrijedit će pratiti efekte iz očekivanog nesklada vođenja autonomne fiskalne i zajedničke monetarne politike s jedne strane i dakako iz očekivane nemogućnosti održavanja nepresušnog izvora financiranja od strane uglavnom jedne zemlje u cilju održavanja stabilnog eura s druge strane. Zapravo, vrijedi pratiti očekivano priznanje "varijabilne geometrije" kao principa mogućeg vida regionalne gospodarske suradnje.

LITERATURA

Reiner Schweickert : "Regional Integration" A Worldwide Strategy for Catching Up, April 1994. Kiel Institut of World Economics

Hiemenz Ulrich: Regional Integration in Europe and its Effects on Developing Countries, Kiel. Institut of World Economics, No 260

Jamana Agarmal: "Impact of Europe Agreements on FDI in Developing Countries, July 1994, Kiel Institut of World Economics

Charls Bean: "Economic and Monetary Union in Europe", Journal of Economic Perspectives, Volume 6, No 4, Fall 1992.

Stjepan Zdunić: Ekonomski suverenitet i integracijski proces, Ekonomski pregled ; 7 - 8; Zagreb.1997

OECD "Liberalization of Capital movement and Financial Services in the OECD Area, Paris 1990 and "Recent trends in Direct Investment, 1996

Vladimir Trlin: Odrazi Maastrichta na financijske odnose Hrvatske sa svijetom, Privredna kretanja br.27 1994., zatim Studije o pristupnim osnovama prijema RH u WTO, EIZ,1996 i "Gospodarska suradnje RH s BiH odnosno s FBiH, Ekonomski pregled br.1, 1998.